

Ruská federácia: tiché znovuzrodenie

1

Autor: Viktor KOVAĽOV

Oponent: Svetozár KRNO

Úvod

Vnútrotná politika Ruskej federácie

Politické vedenie

Opozícia

Severný Kaukaz

Dagestan

Formovanie systému boja proti terorizmu na severnom Kaukaze

Zabráničná politika Ruskej federácie

Zabráničná politika Ruska v SNŠ

Bielorusko

Ukrajina

Moldavsko

Južný Kaukaz

Stredná Ázia

Vojenská sila ako prvok ruskej zabráničnej politiky v SNŠ

Zabráničná politika Ruskej federácie v svete

Rusko a NATO

Rusko a Európa

Rusko a USA

Energetický sektor v ruskej zabráničnej politike

Globálna stratégia Gazpromu

Zvýšenie ceny plynu

Liberalizácia plynového trhu v Rusku

Diverzifikácia energetického biznisu a minimalizácia tranzitných rizík

Implikácie pre Slovensko

Úvod

Pokiaľ chceme všeobecne charakterizovať rok 2005 pre Rusko, musíme zdôrazniť, že sa jedná síce o relatívne úspešný rok, ale nie o rok nejakých extra výsledkov. Po druhé, jedná sa o rok reinkarnácie prezidentstva Vladimíra Putina. Po období pomalého zníženia podpory prezidenta sa počas roka 2005 jeho popularita opäť vyskočila do pôvodnej výšky. Súvisí to nielen s úspechmi, ale predovšetkým s tým, že spoločnosť opäť začala veriť, že sa situácia zlepší. Ale zatiaľ sa stabilita nestala zdrojom pre politický a ekonomický rozvoj.

Vnútoraná politika Ruskej federácie

Politické vedenie

Pre ruskú štátnu moc bol rok 2005 vcelku „tichý“. Nestalo sa nič, čo by mohlo naštrbiť atmosféru dôvery medzi vedením štátu a spoločnosťou. Neboli zaznamenané žiadne veľké teroristické útoky (ako v divadle na Dubrovke v roku 2002 či v Beslane 2004), žiadne veľké politické škandály. Jediné, čo pobúrilo verejnú mienku, bola realizácia nepopulárneho zákona o monetizácii úľav. Ale aj v tomto prípade protesty trvali len niekoľko týždňov. Profit rozpočtu umožnil vláde, aby niekoľkonásobne zvýšila kompenzačné výplaty. Imidž vlády v zahraničí naštrbilo aj schválenie zákona o nevládných organizáciách. V tomto prípade však treba brať do úvahy, že Rusko podobný zákon doteraz nemalo a preto sa pokúsilo určitým spôsobom legislatívne „ošetriť“ fungovanie nevládných organizácií na svojom území.

Počas jesene 2005 sa Kremľ stal iniciátorom rozsiahlych národných projektov v sociálnej sfére. Výsledkom tohto bolo, že z verejného povedomia začali byť obavy z budúcich sociálnych reforiem s nevyhnutným negatívnym dopadom na obyvateľstvo vytláčané pocitmi približujúceho sa rozvoja v sociálnej sfére.

To, že bol za zodpovedného za realizáciu národných projektov vo vláde menovaný Dmitrij Medvedev (prvý podpredseda vlády RF), umožňuje hovoriť o tom, že práve národné projekty sa majú stať najsilnejším sociálnym faktorom, na základe ktorého sa môže zrealizovať „odovzdanie moci“ v roku 2008. Samotný prechod Medvedeva z pozície riaditeľa prezidentskej administrácie na formálne nižší, ale perspektívnejší post prvého podpredsedu vlády je možné ponímať ako začiatok popularizácie najpravdepodobnejšieho nástupcu súčasného prezidenta.

Perspektívnosť postu prvého podpredsedu vlády tkvie v prvom rade v tom, že po určitom čase môže zaujať miesto predsedu vlády. Môžeme tvrdiť, že po vymenovaní Medvedeva sa možné odvolanie súčasného premiéra Ruska Michaila Fradkova stalo jedným z faktorov politického procesu v Rusku. Po odvolaní Fradkova môžeme hovoriť o viacerých možnostiach na poste predsedu vlády:

Medvedev sa stáva predsedom vlády. V tomto prípade nie je potrebné očakávať podstatné zmeny v rámci vlády. Tento

krok bude symbolizovať pridržiavanie sa predtým zvoleného smeru (realizácia národných projektov,...) a zdôrazní plánovaný charakter výmeny premiéra (vymenovanie Medvedeva je len etapa jeho kariéry, neskôr ho očakáva prezidentstvo).

Predsedom vlády sa stáva „neočakávaný“ človek – presne taký, akým bol predstaviteľ Ruska v EÚ Michail Fradkov pred svojim vymenovaním v roku 2004. V tomto prípade môžeme hovoriť o súčasnom riaditeľovi prezidentskej administrácie Sergejovi Sobianinovi, alebo o predsedovi parlamentu Borisovi Gryzlovovi. Ich menovanie sa môže stať krokom k formovaniu stranického kabinetu, ktorého vedenie na seba v budúcnosti prevezme odchádzajúci Vladimir Putin. Pritom nie je samozrejmé, že v budúcnosti Sobianina alebo Gryzlova očakáva prezidentská budúcnosť.

Nástupcom Fradkova sa môže stať aj človek – „silná ruka“. Toto môže byť vyvolané eskaláciou teroristickej hrozby alebo iných faktorov ohrozujúcich štát. Tým pádom bude žiadaný silový premiér. V tomto prípade je možné, že sa ním stane Sergej Ivanov (súčasný minister obrany a podpredseda vlády RF).

Predsedom vlády sa stane osoba, s ktorou sa absolútne predtým nepočítalo. Takým človekom sa môže stať liberálne mysliaci byrokrat a pritom nie z Petrohradu. Ale sú aj iné možnosti.

Predpokladalo sa, že Kremľ začne počas roka 2005 „čistku“ gubernátorov (v súvislosti s prechodom od princípu priamej voľby gubernátora na princíp, keď gubernátora volí parlament príslušného subjektu federácie na základe odporúčania prezidenta). Napokon tomu tak nebolo. Pôvodne mala z 88 subjektov RF v 43 prebehnúť rotácia gubernátorov. Ale reálna zmena prebehla len v 11 regiónoch. Pričom v troch prípadoch bola rotácia vynútená (Kabardíno-Bulkaria, Altaj a Tjumeňská oblasť). V ďalších troch regiónoch (Tula, Ivanovo a Nižnij Novgorod) komunistických gubernátorov vymenili za „hospodárov“. Ďalšie 4 hlavy regiónov – Dmitrij Ajackov (Saratov), Vladimir Jegorov (Kaliningrad), Boris Govorin (Irkutsk) a Alexandr Dzasochov (Severné Osetsko) – boli požiadané, aby odstúpili. A jeden bol odvolaný – hlava Koriakského autonómneho okruhu. Z tohto vyplýva, že pre Kremľ nebolo natoľko dôležité vymeniť gubernátorov, ako disponovať takouto možnosťou.

Opozícia

Bezo sporu je uplynulý rok jedným z najhorších pre tradičnú opozíciu, či už ľavicovú, alebo liberálnu. Počas minulého roka vývoj opozičného hnutia prebiehal na pozadí ďalšej marginalizácie pravice aj ľavice – všetkých, ktorí vystupujú ako oponenti Kremľa. Je faktom, že za podmienok, keď strana moci zaberá takmer všetok verejný politický priestor a samotný politický program je zostavovaný v Kremli (tým viac, že prezident neustále disponuje veľmi vysokou popularitou), to ani ináč nemohlo byť. Tým viac, že príjmy občanov neustále rastú a aj preto volebný potenciál opozície neustále upadá.

Ale rok 2005 ukázal aj existenciu v spoločnosti skrytých politických prúdov, ktoré majú slušnú perspektívu dosiahnuť určitý úspech na ruskej politickej scéne. Myslíme tým predovšetkým nacionalistov – tak „čistých“, ako aj so sociálnym príklonom. Aby bolo takýmto mimosystémovým silám znemožnené ohroziť súčasnú politickú scénu, Kremľ stavil na novú mládežnícku politiku. „Naši“, „Mladá garda“ a iné organizácie majú za úlohu predovšetkým neutralizovať vpád živelného prvku do politiky.

Severný Kaukaz

Rok 2005 sa v Čečensku prakticky začal likvidáciou Aslana Maschadova, poľného veliteľa separatistov (8. marca). Týmto odpadla možnosť rokovania medzi Moskvou a separatistami. Smrť Maschadova však bola len jedným z prvkov čečenského riešenia. Druhým, oveľa podstatnejším faktorom stabilizácie situácie v Čečensku bola tzv. „kadyrizácia“ republiky. Pozícia súčasného predsedu vlády Čečenska Ramzana Kadyrova sa veľmi posilnila po uskutočnení volieb do republikového parlamentu (december 2005), kam sa dostali len tie strany, ktoré si získali podporu vtedajšieho podpredsedu vlády. Za podmienky, že práve parlament schvaľuje kandidatúru navrhnutú Kremľom, šance Kadyrova zaujať prezidentský post značne vzrástli. Zatiaľ je jedinou prekážkou pre Kadyrova jeho vek. Prezidentom Čečenska sa môže stať človek, ktorý dosiahol vek minimálne 30 rokov. Kadyrov tento vek dosiahol 5. októbra 2006. Potom sa stane reálnou možnosťou odstúpenia súčasného prezidenta Alu Alchanova.

Jedinou prekážkou pre realizáciu tohto scenára by sa mohla stať pozícia Kremľa, kde sa čoraz častejšie ozývajú hlasy o nepří-

pustnosti sústredenia fakticky neohraničenej moci v rukách Kadyrova. Tento proces sa začal špeciálnou správou predstaviteľa prezidenta RF v Južnom federálnom okruhu, ktorý bol zasvätený situácii na severnom Kaukaze. Senzačnými boli nielen závery vypracované v správe, ale predovšetkým plán Dmitrija Kozaka (100 % Putinovho človeka) zverejniť informácie o veľmi negatívnej sociálno-ekonomickej a politickej situácii v regióne. Veď závery, ktoré obsahovala správa, ostro kontrastovali s tradičnou metodikou pripisovania všetkých problémov regiónu útokom financovaným zo zahraničia stúpenkami wahhábizmu. Zo správy Kozaka pramení, že hlavné bezpečnostné hrozby na severnom Kaukaze majú „domáci“ pôvod. V prvom rade sa jedná o skorumpovanosť a klanový charakter vládnucej elity [6]. Následkom tohto je neefektívne využívanie prostriedkov prideľovaných centrom, rast tieňovej ekonomiky, nízka životná úroveň populácie, pripravenosť ľudí hľadať uplatnenie inde. Aj na strane náboženských radikálov a militantov.

V priebehu roka 2005 sa federálne centrum neodvážilo vyvodit' vážnejšie organizačné závery z Kozakovej správy. Takto to ale nemôže ostať dlho. Napríklad situácia v Kabardino-Bulkariji sa takmer dostala spod kontroly následkom útoku miestnych wahhábistov (október 2005). Pokus militantov o prevzatie kontroly nad Naččikom nebol úspešný, čo nám umožňuje hovoriť o prvom veľkom úspechu nového systému prevencie voči teroristickým hrozbám. Ale aj povrchná analýza zostavy útočníkov (jednalo sa prevažne o mládež) nám umožňuje pozorovať rastúcu radikalizáciu najaktívnejšej časti populácie regiónu.

Dagestan

Kvôli kríze, v ktorej sa ocitol Dagestan, je potrebné venovať tomuto subjektu Ruskej federácie zvláštnu pozornosť. Súperenie o moc prebiehalo v republike už dlho. Ale za posledného pol roka už natoľko eskalovalo, že sa stala aktuálnou otázka celistvosti Dagestanu. Vplyv opozície vzrástol natoľko, že dokázala fyzicky ustanoviť kontrolu nad niektorými oblasťami republiky. Seriózne sa hovorilo o vypuknutí občianskej vojny. Prvý konkrétny úspech sa podarilo dosiahnuť až 16. februára 2006, keď po stretnutí s Putinom dobrovoľne podal demisiu dlhoročný líder republiky Magomed-Ali Magomedov. Štátna rada republiky túto demisiu prijala.

V Dagestane bola zrealizovaná prezidentská administratívna reforma. Už 20. februára 2006 Národné zhromaždenie absolútnou väčšinou hlasov schválilo na poste prezidenta Muchu Alijeva, ktorého navrhol Kremľ. Na rozdiel od kolegiálneho mocenského orgánu – Štátnej rady, prezident sústredil v svojich rukách všetku výkonnú moc. Post predsedu Národného zhromaždenia zaujal Magomedsalam Magomedov – syn bývalého lídra republiky.

Takto vo vládných štruktúrach prebehla rošáda v prospech avarských tuchumov (etnických klanov), ktoré už dlho ašpirovali na najvyššiu moc. Navrhnutím Alijeva na post prezidenta sa Moskva pokúša vyriešiť predovšetkým dva problémy. Na jednej strane sa predstaviteľ najpočetnejšej národnosti v republike konečne stal lídrom Dagestanu. Toto by malo uspokojiť ich národné ambície. Na strane druhej voľba padla na najoptimálnejšiu a najlojálnejšiu kandidatúru z hľadiska Kremľa.

Magomedovov darginský klan výmenou za jeho dobrovoľné odstúpenie získal post predsedu Národného zhromaždenia. Vo vedení krajiny ostali tí istí ľudia, len sa vymenili kreslá. Po demisii svojho predsedu prestala byť Štátna rada najvyšším orgánom výkonnej moci. Svojím spôsobom sa jednalo o unikátny jav. V mnohonárodnostnom Dagestane, kde ani jedna národnosť nedisponuje ani tretinou celkovej populácie republiky, bola takáto forma vládnutia optimálna. Avarci disponujú pomernou väčšinou. Ich podiel medzi populáciou predstavuje len 27 % [3], a preto tu priame prezidentské voľby vyzerajú ako utópia. Dagestanský volič totiž hlasuje podľa etnického princípu. Toto perfektne chápali v 90. rokoch a preto odmietli inštitút prezidenta a vytvorili Štátnu radu. Tá bola tvorená z predstaviteľov 14 najpočetnejších národností, ktorí následne volili predsedu. Týmto sa dodržiavala etnická rovnováha. Hlava štátu – Dargínec – vyhovoval väčšine Dagestancov, ktorí boli za to, aby vládol predstaviteľ druhej najväčšej národnosti (16 %). Ale totálna korupcia elity postavila proti Štátnej rade väčšinu populácie. Preto treba v najbližšej budúcnosti očakávať posilnenie klanovo-etnického súperenia. Rovnováha bola narušená a očakáva sa prerozdelenie moci. Berúc ohľad na nové podmienky je budú musieť byť vytvorené nové orgány a zadržiavacie mechanizmy. Všetko toto bude prebiehať na pozadí teroristických útokov a ozbrojených stretov. Je samozrejmé, že neskončia príchodom Alijeva k moci, ale pozitívom je, že sa zatiaľ darí vyhýbať rozsiahlemu chaosu.

O nič menej dramaticky nebude vyzerat' ani súperenie o kreslo primátora Machačkaly (hlavné mesto Dagestanu). Súčasný primátor Said Amirov určite vo voľbách zvíťazí, ale je otázne, či s tým budú súhlasiť jeho súperi. Treba brať do úvahy, že Dargíнец Amirov už nebude disponovať možnou podporou hlavy Dagestanu.

Problémom je aj to, že i v prípade uzavretia dočasného prímeria medzi hlavnými klanmi v Dagestane môžeme očakávať aktivizáciu stúpcov wahhábizmu. Dominujúce postavenie v ich džamá'atoch patrí v súčasnosti Avarcom, kým predstavitelia juhodagestanských národností – Lezgíni a Tabasaranci tam prakticky nefigurujú. Pozície wahhábistov sú obzvlášť silné v horách. Kremľu sa síce podarilo vyhnúť okamžitému výbuchu, ale zatiaľ sa mu nepodarilo implementovať žiadne podstatné zmeny do života republiky.

Formovanie systému boja proti terorizmu na severnom Kaukaze [1]

Útok extrémistických bánd na Ingušsko (v noci na 22. júna 2004) a zajatie rukojemníkov v Beslane (1 – 3. septembra 2004) sa prekryli s obdobím reforiem v Ministerstve vnútra (MV) Ruskej federácie a v Federálnej službe bezpečnosti (FSB), ktoré prebiehali v rámci administratívnej reformy vlády RF, ale neboli spojené s teroristickými útokmi na severnom Kaukaze. Po teroristickej akcii v Beslane Vladimir Putin vydal pokyn zapracovať do reforiem aj skúsenosti z tohto útoku a podpísal nariadenie „O okamžitých krokoch pre zvýšenie efektivity boja proti terorizmu“.

Na jar 2005 boli štruktúrne reformy MV a FSB ukončené. Reformované boli: systém riadenia jednotiek, ktoré plnia na severnom Kaukaze protiteroristické funkcie; algoritmus riadenia činnosti silových štruktúr v prípade uskutočnenia diverzno-teroristického útoku v regióne; mechanizmy zberu a analýzy spravodajských informácií o lídroch nelegálnych ozbrojených formácií na území severného Kaukazu a ich kurátoroch v zahraničí; taktika fungovania špeciálnych jednotiek v regióne.

Koordinácia a výmena informácií medzi silovými štruktúrami na severnom Kaukaze má nasledovné špecifiká. V súčasnosti v tomto regióne fungujú dve koordinačné centrá pre boj proti teroristickým ozbrojeným formáciám: Regionálny operačný štáb pre realizáciu protiteroristickej operácie na území severného

Kaukazu (ROŠ) a podriadený ROŠ Spoločná skupina vojsk na severnom Kaukaze (SSV).

ROŠ vznikol v januári 2001. Najprv ho viedol zástupca riaditeľa FSB – riaditeľ Odboru pre ochranu ústavného poriadku a boja proti terorizmu. Ale 4. júla 2003 prezident Putin podpísal nariadenie, v súlade s ktorým sa zodpovednosť za riadenie ROŠ prekladala na MV. Fakticky však ROŠ ostal pod kontrolou FSB, keďže na post náčelníka ROŠ boli menovaní vždy len generáli FSB po tom, ako ich preložili do kádrov MV. Tento princíp sa po Beslane nezmenil a formálna zodpovednosť za činnosť ROŠ leží na MV. V súčasnosti sa ROŠ nachádza v štádiu reformy.

SSV na severnom Kaukaze vznikla koncom septembra 1999 a začala fungovať od 26. decembra 1999. Jej poslednou veľkou operáciou bola likvidácia skupiny Ruslana Gelajeva v okolí obce Komsomoľskoje v marci 2000. Potom čечenské formácie prešli na diverzno-teroristické metódy vedenia vojny. Od samého začiatku boli za veliteľov SSV menovaní generáli ozbrojených síl. 27. júla 2005 bol za nového veliteľa SSV vymenovaný zástupca veliteľa vnútorných vojsk MV RF Jevgenij Lazebin. Takto aj druhá štruktúra pre koordináciu činnosti silových rezortov v boji proti terorizmu na severnom Kaukaze prešla pod kontrolu MV.

V Rusku až do augusta 2004 platilo, že v prípade zajatia rukojemníkov boli veliteľmi operačných štábov osoby v postavení minimálne zástupcu riaditeľa silového rezortu predstavujúceho federálnu moc. Tento princíp sa zmenil po útoku militantov na Inguško v lete 2004. 16. augusta 2004 prezident Putin vymenoval 12 plukovníkov Vnútorných vojsk za veliteľov nových štruktúr – Skupín operačného riadenia (SOR), ktoré boli vytvorené v každom regióne Južného federálneho okruhu. Tie zahŕňajú jednotky operačného a špeciálneho určenia Vnútorných vojsk MV, Ministerstva obrany a Ministerstva pre krízové situácie. Veliteľ SOR získal štatút zástupcu riaditeľa regionálnej antiteroristickej komisie a stal sa tak druhou osobou (po hlave regiónu), ktorá je zodpovedná za boj proti terorizmu v danom subjekte federácie. V prípade zajatia rukojemníkov alebo útoku militantov sa veliteľ SOR automaticky stáva veliteľom operačného štábu a má právo prijímať nevyhnutné rozhodnutia bez koordinácie s Moskvou.

Medzi pozitívne výsledky reformovania silových štruktúr na severnom Kaukaze môžeme zaradiť vznik regionálnej správy

Centra špeciálneho určenia FSB pre Južný federálny okruh v lete 2005 v Dagestane.

Na jeseň 2004 sa začalo zvyšovanie počtov jednotiek Vnútorých vojsk MV RF dislokovaných na severnom Kaukaze. Bolo prijaté rozhodnutie rozšíriť počty v 49. samostatnej brigáde operačného určenia. Doplňkové sily Vnútorých vojsk budú nasadené v Krasnodarskom kraji, Dagestane, Karačajevo-Čerkesii, Kabardíno-Bulkariji a Kalmycku. V týchto regiónoch taktiež vzniknú SOR. Bol zmenený aj princíp velenia Vnútorým vojskám. V júni 2005 Putin podpísal nariadenie, ktoré vo Vnútorých vojskách zavádza novú vojensko-administratívnu štruktúru – regionálne velenie.

Početnosť vojsk Ministerstva obrany v severokaukazskom regióne taktiež narastá. V Bamute, Vedene a Šatoji budú dislokované špeciálne armádne jednotky 42. motostreleckej divízie. V Botlichu bude dislokovaná horská brigáda.

Pokračuje urýchlená profesionalizácia vojenských jednotiek, ktoré sú dislokované na severnom Kaukaze. V roku 2005 bolo profesionalizovaných 6 vojenských jednotiek severokaukazského vojenského okruhu, medzi nimi dve brigády špeciálneho určenia (Krasnodar a Batajsk), 205. samostatná motostrelecká kozácka brigáda (Bud'onnovsk), a taktiež 503. motostrelecký pluk v Ingušsku. Do konca roku 2007 početnosť profesionálnych vojakov v severokaukazskom vojenskom okruhu bude predstavovať 45 701 ľudí, čiže 4 plné divízie. V rokoch 2006 – 2007 bude profesionalizovaná brigáda námornej pechoty v Dagestane (Kaspijsk), niekoľko plukov 19. motostreleckej divízie (Vladikavkaz) a taktiež 135. motostrelecký pluk (Kabardíno-Bulkarija).

Rozširuje sa aj skupina síl FSB na Severnom Kaukaze, predovšetkým však vďaka zvyšovaniu počtov síl Pohraničnej služby FSB v regióne. V budúcnosti sa bude jednať o najpočetnejšiu regionálnu pohraničnú správu v regióne, keďže bude zahŕňať vyše 40 jednotiek.

Môžeme konštatovať, že v rámci reformy bezpečnostných zložiek na severnom Kaukaze bolo urobené veľa, ale nebol vyriešený jeden veľmi podstatný problém. Počas roku 2005 v Rusku nebolo vytvorené jednotné koordinačné centrum všetkých rezortov angažujúcich sa v boji proti terorizmu. Čiže problém koordinácie a výmeny informácií medzi Federálnou službou

bezpečnosti, Ministerstvom vnútra, Službou pre zahraničnú rozvíedku, Federálnou službou ochrany a Ministerstvom obrany stále nie je vyriešený.

Zahraničná politika Ruskej federácie

Zahraničná politika Ruska v SNŠ

Bielorusko

Počas ekonomického fóra Ruska a Bieloruska, ktoré sa uskutočnilo v septembri 2005, sa hovorilo o veľkých úspechoch a hlbokjej integrácii. Ale práve počas roka 2005 sa stalo očividným, že v praxi prebieha proces divergencie ekonomík oboch krajín. Mení sa geoeconomická orientácia Minska a Bielorusko sa vzdáľuje od Ruska.

Tým najpresnejším indikátorom pripravenosti Ruska a Bieloruska na integráciu je obchod. V roku 2005 bieloruské ekonomické subjekty nakúpili o 12,7 % ruských tovarov menej než v roku 2004. Bieloruský export do Ruska sa taktiež znížil o 10,9 % a postupne je nahradzovaný dodávkami z iných krajín [4]. Množstvo nevyriešených problémov v spoločnej dopravnej „sfére“ je odrazom rastu protekcionizmu z oboch strán a svedčí o absencii spoločného ekonomického priestoru v danom trhovom segmente. Okrem toho, bieloruské spoločnosti fungujúce na ruskom trhu aj ruské spoločnosti pracujúce v Bielorusku čoraz viac pociťujú nerovnosť podmienok podnikania. Priame a skryté dotovanie priemyslu a poľnohospodárstva bieloruským štátom nielen pokračuje, ale čoraz viac sa aktivizuje. Poskytovanie nepriamych dotácií veľkým spoločnostiam, ktoré prekáža zdravej konkurencii, predstavuje porušenie záväzkov zakotvených v zmluvách s Ruskom. Pri zhoršení politických vzťahov sa kríza bieloruského exportu na východný trh stáva nevyhnutnou, obzvlášť pokiaľ sa zníži intenzita dodávok ropy na rafinérie v Bielorusku. A pritom práve ruský trh je hlavným garantom economickej bezpečnosti Bieloruska.

Nepokročilo sa ani v projekte vytvorenia spoločnej meny. Plán, ktorý predpokladal zavedenie ruského rubľa v Bielorusku, je pre Minsk neprijateľný kvôli rôznej economickej politike oboch krajín. Štátny majetok Bieloruska sa nie je schopný systé-

movo integrovat' so súkromným majetkom v Rusku. Okrem toho Minsk úplne vylučuje samotnú myšlienku vzájomného prieniku kapitálu.

Kým v roku 2004 sa exportná situácia v Bielorusku vyvíjala v prospech ruského ekonomického priestoru, v roku 2005 sa podstatne zmenila. Jedni analytici sa to pokúšajú vysvetliť prechodom na nový princíp platby DPH od 1. januára 2005. Podľa názoru iných príčina tkvie v tom, že pre Minsk sa výhodnejšími a perspektívnymi stali západné trhy. Západ nakupuje čoraz viac bieloruskej produkcie, vrátane strategickej – jedná sa o ropnú produkciu. Po Rusku Bielorusko najviac exportuje do Holandska a Veľkej Británie. Dokonca aj USA zvýšili import z Bieloruska takmer o 50 %. [5]

Sú možné nasledovné možnosti vývoja vzťahov medzi Minskou a Moskvou:

1. **Inerčná cesta.** Proces zjednocovania pokračuje, ale principiálne otázky a problémy stále nie sú riešené.
2. **Novátorský strategický model.** Rusko a Bielorusko sa rozvíjajú v rámci Spoločného ekonomického priestoru berúc do úvahy záujmy všetkých členov tejto organizácie.
3. **„Postsovietske vädnutie“.** Vzťahy Bieloruska a Ruska ako členov SNŠ sa vyvíjajú v kontexte evolúcie SNŠ. V tomto prípade môžeme očakávať faktický krach integračných procesov.

Ukrajina

Rok 2005 bol pre rusko-ukrajinské vzťahy veľmi negatívny. V prvom rade k tomu prispel spor o plyn medzi ukrajinským Naftogazom Ukrajiny a Gazpromom (podrobnejšie o spore píšem v inej časti). Okrem toho sa vyhrotila otázka okolo čiernomorskej flotily, ktorá je dislokovaná na Kryme, opäť nebola vyriešená otázka rozhraničenia Kerčenského prielivu a Azovského mora. Parlamentné voľby (marec 2006) nijako zásadne neovplyvnili rusko-ukrajinské vzťahy.

Moldavsko

Počas uplynulého roka pretrvávali aj napäté rusko-moldavské vzťahy. Hlavnou príčinou je podpora separatistického režimu v Podnestersku Ruskom, ktorá pokračovala aj v rokoch 2005 –

2006. Rusko dokonca poskytlo Podnestersku humanitárnu pomoc potom, ako Moldavsko a Ukrajina zaviedli nové colné pravidlá, ktoré negatívne ovplyvnili export z Podnesterska. K napätým vzťahom prispel aj fakt zvýšenia ceny plynu pre Moldavsko Gazpromom.

Južný Kaukaz

Proces zhoršovania rusko-gruzínskych vzťahov pokračoval aj v roku 2005, napriek tomu, že v máji 2005 bol odstránený jeden z najväčších problémov v rusko-gruzínskych vzťahoch. Ministri zahraničia oboch krajín podpísali dohodu o stiahnutí ruských vojenských základní z Batumi a Achalkalaki do roku 2008. Stáhovanie sa začalo ihneď po podpise zmluvy. Počas roka sa však vyostriло napätie okolo Južného Osetska, svoje urobili požiadavky Gruzínska týkajúce sa zmeny formátu rokovaní o riešení konfliktu v Južnom Osetsku, výbuchy plynovodu na území Ruska, následkom čoho sa Gruzínsko ocitlo v energetickej kríze (paradoxne bolo z uskutočnenia výbuchov obvinené Rusko). Je zaujímavé, že napriek degradácii diplomatických vzťahov ostalo hlavným investorom do gruzínskej ekonomiky práve Rusko. Tradičným problémom vo vzájomných vzťahoch je ruská podpora separatistickým režimom v Abcházsku a Južnom Osetsku.

Na druhej strane ani samotné Gruzínsko neprispieva k normalizácii vzťahov. Neustále obviňovanie Ruska z mnohých, resp. prakticky všetkých hriechov negatívne ovplyvňuje vzájomné vzťahy. Treba poznamenať, že MZV RF na viaceré obvinenia ani nereaguje.

Stabilné a vyvážené vzťahy má Rusko s Azerbajdžanom. V Moskve považujú túto krajinu skôr za spojenca, než za nepriateľa. Počas roka 2005 sa v Azerbajdžane nekonala „farebná“ revolúcia (nesplnili sa očakávania niektorých západných pozorovateľov v spojitosti s parlamentnými voľbami) a tým pádom sa krajine podarilo zachovať si stabilné politické vzťahy s Ruskom aj napriek tomu, že sa pravidelne obracia na Západ. Vzťahy medzi oboma krajinami sú aj preto stabilné, že sa Moskva nepokúša nanucovať Baku svoju politickú vôľu a Azerbajdžan je zainteresovaný v stabilných ekonomických vzťahoch s Ruskom. Ekonomika Azerbajdžanu je maximálne závislá na ruskej. Vzájomné vzťahy neovplyvnil ani fakt, že od roku 2006 nakupuje Azerbajdžan plyn od Ruska za vyššie ceny.

Arménsko je dnes jedinou krajinou na južnom Kaukaze, kde je zaistená vojenská prítomnosť Ruska – vojenská základňa v Gumri. Túto základňu Arménsko považuje za nevyhnutnú záruku svojej národnej bezpečnosti. Pre Rusko je Arménsko dôležité aj tým, že je z troch krajín južného Kaukazu najmenej zapojené do integračných projektov NATO. Obrat tovaru medzi oboma krajinami za rok 2005 stúpol takmer o 40 % a prevýšil 260 mil. USD. Je však otázne, ako sa odrazí na rusko-arménskych vzťahoch fakt zvýšenia ceny plynu (od 1. januára 2006 predstavuje 110 USD za 1 000 m³ pre Azerbajdžan, Arménsko a Gruzínsko). Už teraz môžeme povedať, že rozhodnutie Gazpromu vyvolalo v Arménsku negatívnu reakciu a ruskej diplomacii jednoznačne uškodilo. Následne však došlo ku kompromisu, keď sa strany dohodli síce na už spomínanej cene, ale Arménsku sa ju podarilo „zmraziť“ až do 1. januára 2009.

Stredná Ázia

Po andižanských udalostiach sa stala očividnou krehkosť kľúčovej krajiny regiónu – Uzbekistanu, ktorého destabilizácia by sa rozšírila na celý región. USA, sledujúc demokratickú dogmu, spustili na Taškent prudkú kritiku. Uzbekistan následne požiadal o stiahnutie amerických základní. Od tohto okamihu sa oficiálne hovorí o „veľkom“ návrate Ruska do strednej Ázie. Hovorí sa tak napriek tomu, že Rusko má dobré vzťahy s Kazachstanom a v Kirgizsku a Tadžikistane sa dokonca nachádzajú jeho vojenské základne. Pravdou je tiež, že vzťahy Ruska a Uzbekistanu sa nezačali „oteplovať“ až po potlačení islámistickej vzbury v Andižane, ale už skôr v roku 2004, potom ako ruský prezident po teroristických útokoch ponúkol Uzbekistanu pomoc.

Rusko, ktoré je menej citlivé na ľudské práva a ktoré sa ďaleko viac než USA obáva destabilizácie Uzbekistanu, navrhlo Taškentu vojensko-politickú alianciu, ktorá v prípade ohrozenia bezpečnosti oboch strán predpokladá poskytnutie pomoci. Strany sa dohodli aj na vytvorení ruskej základne na území Uzbekistanu. Čo je zaujímavé, nikto z oficiálnych kruhov USA proti tomu nič nenamietal. To môže znamenať, že USA odovzdávajú Rusku značne nebezpečnú a politicky nepríťažlivú úlohu bezpečnostného garanta v strednej Ázii. Túto úlohu už Rusko nemôže odmietnuť, keďže destabilizácia Uzbekistanu ohrozí jeho bezpečnostné záujmy. Destabilizácia by sa mohla rozšíriť na Kazach-

stan, na celý plynový a ropný región Kaspiku a strednej Ázie. Okrem toho sa zvýšila aj ekonomická aktivita ruských spoločností v strednej Ázii.

Vojenská sila ako prvok ruskej zahraničnej politiky v SNŠ

Rusko naďalej považuje vojenskú silu za prvok svojej zahraničnej politiky v SNŠ. Svedčia o tom nielen vyhlásenia ruského ministra obrany RF Sergeja Ivanova o pozitívnej úlohe ruských mierových síl v riešení konfliktov na postsovietskom priestore [10]. Potvrdzujú to aj konkrétne kroky Moskvy smerujúce k posilneniu vojenských základní a objektov v strednej Ázii, na južnom Kaukaze, na Kryme a v Bielorusku.

Pokiaľ charakterizujeme špecifiká ruskej vojenskej prítomnosti za hranicami Ruska, je treba zvýrazniť hlavné tendencie. Po prvé, prakticky v každom štáte, ktorý bol súčasťou ZSSR (okrem Pobaltia), sa nachádzajú ruské vojenské kontingenty a objekty. Alebo sa Rusko snaží vo vzťahoch s týmito štátmi udržiavať tesné vojenské a vojensko-technické kontakty, čo v súčasnosti prebieha v prípade Uzbekistanu. Výnimkou je len neutrálne Turkmenisko, ktoré sa rozvíjajúc ekonomické vzťahy s Ruskom snaží budovať vojenské vzťahy s USA, Ukrajinou a Gruzínskom.

Nehľadiac na všetky problémy, vojenský vplyv Ruska na krajiny SNŠ sa zvýšil. Ruské mierové sily sa stále nachádzajú v Abcházsku a Južnom Osetsku a napriek vyhláseniam Gruzínska nie je pravdepodobné, že by v blízkej budúcnosti mali byť stiahnuté. To isté sa týka aj Podnesterska.

Okrem toho je potrebné poznamenať, že početnosť ruských vojsk v ďalekom zahraničí sa neustále znižuje. Do 1. augusta 2003 boli úplne stiahnuté mierové sily RF z Balkánskeho polostrova – Kosova a Bosny a Hercegoviny. 1. októbra 2005 prestala existovať vojenská formácia ozbrojených síl RF, ktorá sa zúčastnila na mierovej operácii OSN v Sierra Leone. V súčasnosti v ďalekom zahraničí už nie sú dislokované ruské vojenské jednotky a pod patronátom OSN a OBSE fungujú len pozorovatelia.

Popri znižovaní počtov síl v ďalekom zahraničí sa Moskva snaží optimalizovať aj vydávanie prostriedkov na udržiavanie vojskových skupín v SNŠ. Kým v roku 2003 výdavky podľa rozpočtovej kapitoly „Príprava a účasť v zabezpečení kolektívnej bezpečnosti a mierovej činnosti“ predstavovali 1,4 mld. rubľov, tak v roku 2004 tvorili už len 63,7 mil. rubľov a v roku 2005 –

61,1 mil. rubľov [9]. Koľko vydá na tieto účely Moskva v roku 2006, zatiaľ nie je známe. Podľa všetkého sa výdavky znížia, čo možno predpokladať na základe likvidácie Štábu pre koordináciu vojenskej spolupráce SNS. Spolu s tým Ministerstvo obrany RF zvyšuje výdavky na modernizáciu vojenských objektov a základní v zahraničí v ODKB. Napríklad na rozvoj infraštruktúry ruskej leteckej základne v Kante (Kirgizsko) bude vynaložených 100 mil. rubľov [8]. Prostriedky sa vydeľujú aj na vybavenie vojenskej základne RF v Tadžikistane a na plnenie nových úloh ODKB pri nasadzovaní koalíčných skupín v strednej Ázii.

Rusko pravdepodobne bude súhlasiť so zvýšením nájomného za dislokáciu čiernomorskej flotily na Kryme. To v súčasnosti predstavuje 97,75 mil. dolárov ročne. Realizuje sa prostredníctvom každoročného znižovania plynového dlhu Ukrajiny. Termín ukončenia nájmu je rok 2017. Ale Rusko ani tak nezaujíma osud objektov čiernomorskej flotily po tomto termíne, ako modernizácia samotnej flotily. Ešte v roku 2001 sa Rusku podarilo redislokovať na Krymský polostrov bombardéry Su-24, bolo opravených a vymenených niekoľko plavidiel flotily. Moskva však plánuje zväčšiť podvodnú flotilu a pripravuje sa na premiestnenie ešte jednej ponorky projektu 877 zo Severnej flotily. Kyjev vystupuje proti tomu.

Rusko pri zachovaní vojsk v zahraničí stavia na možnosť využívania letectva. Preto nie je náhodné, že pri rozdeľovaní čiernomorskej flotily si Rusko ponechalo 2 hlavné letiská – v Gvardejskom a Kači, a taktiež 2 náhradné – v Sevastopoli. Letisko v Kante sa pripravuje na prevádzkovanie nie kvôli tomu, aby tam boli okamžite dislokované ruské lietadlá, ale ako rezervné letisko. Podobne sú ponímané aj letiská v Tadžikistane (Ajni, Dušanbe), Uzbekistane (Hanabad, Kagajty), Arménsku (Jerevan, Gumri), Bielorusku (Minsk, Vilejka), Kazachstane (Kustanaj, Bajkonur) a Moldavsku (Tiraspoľ). Dokonca aj letisko v Abcházsku (Gudauta) je modifikované ako mierový objekt.

Moskva sa teda nesnaží o zvyšovanie početnosti svojich vojenských kontingentov v blízkom zahraničí. Výdavky súvisiace s fungovaním vojsk dislokovaných za hranicami RF sa z roka na rok znižujú. I keď v prípade samostatných projektov, ako sú napríklad radiolokačné stanice (Baranoviči – Bielorusko a Gabala – Azerbajdžan), modernizácia čiernomorskej flotily, budovanie základní v strednej Ázii, sa tieto výdavky značne zvyšujú.

Zahraničná politika Ruskej federácie v svete

Rusko a NATO

Je jednoznačné, že proces rozširovania NATO je dlhodobým faktorom svetovej politiky. Tento faktor bude naďalej vplyvať na bezpečnosť Ruska a taktiež na celé bezpečnostné prostredie euroatlantického regiónu. V súčasnosti čoraz viac krajín južného Kaukazu a strednej Ázie aktívne rozvíja svoje vzťahy s NATO. Napriek tomu, že ďalšia vlna rozšírenia bude nasmerovaná na Balkán, NATO udržuje otvorené dvere aj pre iné krajiny vrátane Azerbajdžanu, Gruzínska a Ukrajiny, ktoré majú proatlantické smerovanie.

Na summite NATO v Istanbule bol potvrdený kurz na preorientovanie prostriedkov a zdrojov na krajiny južného Kaukazu a strednej Ázie, ktoré boli vyhlásené za strategické regióny. V súčasnosti sa nehovorí o rozmiestnení veľkých kontingentov NATO. Ale Rusko znepokojuje, že sa tam realizuje posilnenie mechanizmov a nástrojov partnerstva v stanovených sférach: vojenská reforma, príprava vojenského personálu, uskutočnenie spoločných cvičení, organizácia. Toto podľa Ruskej federácie znamená, že NATO bude postupne v týchto regiónoch zvyšovať svoju prítomnosť.

Je jasné, že táto skutočnosť nevytvára pre Rusko priamu vojenskú hrozbu, ale ani nezodpovedá dlhodobým záujmom Ruska. V konečnom dôsledku môže nastať situácia, kedy ozbrojené sily členských štátov SNS, vrátane niektorých partnerov Ruska v ODKB, môžu byť kompatibilnejšie s NATO, než s Ruskom.

USA a vedúce krajiny aliancie sa v podstate snažia o zaplnenie vákua, ktoré sa v týchto regiónoch vytvorilo po rozpade ZSSR a o čo najväčší vplyv v týchto krajinách. Na jednej strane to znamená oslabenie vplyvu Ruska. Na druhej strane treba zobrať do úvahy, že kroky NATO sú orientované hlavne na zaistenie vojensko-politickej stability v postsovietskom priestore. A táto stabilita sa chápe predovšetkým ako minimalizácia rizík, ktoré Západ vníma ako kľúčové – teritoriálnych a etnických konfliktov, ohnisk terorizmu, narkobiznisu a organizovaného zločinu.

Čiže pri všetkej odlišnosti, čo sa týka taktických a geopolitických priorít Ruska a NATO, objektívne existuje dostatočne široké pole totožných záujmov. Väčšia stabilita v blízkom zahraničí je predpokladom pre vyšší ekonomický rast Ruska. Rusko

má s NATO spoločné záujmy aj v tom, že aj pre Rusko je dôležité, aby sa územia bývalých sovietskych republík nestali základňami pre medzinárodné teroristické organizácie.

Rusko a Európa

Práve v roku 2005 sa Rusku podarilo konvertovať svoje energetické možnosti na politické dividendy. Súvisí to s dvoma faktami. Po prvé, Západ pochopil, že vysoké ceny za ropu a plyn tu budú ešte dlho, po druhé, že režim v Rusku je schopný zaistiť politickú a ekonomickú stabilitu a tým pádom aj dodávky paliva v dlhodobej perspektíve. Následne sa Rusko začalo ponímať ako dôležitý faktor pre zaistenie energetickej bezpečnosti EÚ. Je faktom, že EÚ príliš nemá na výber, keďže v Rusku je sústredených 70 % svetových zásob plynu.

10. mája 2005 podpísali Rusko a EÚ dohodu o vytvorení 4 „spoločných priestorov“: ekonomického; bezpečnostného a justičného; zahraničnej bezpečnosti; vedy, vzdelávania a kultúry. Vladimir Putin charakterizoval vzťahy medzi Ruskom a EÚ ako „strategické partnerstvo“ [5], jeho kolegovia z EÚ boli zdržanlivejší. Je faktom, že obidve strany mali dôvod na optimizmus – pokiaľ berieme do úvahy, že od roku 1994 medzi EÚ a Ruskom nebola podpísaná ani jedna dôležitá dohoda. Ale udalosti, ktoré nasledovali po podpise „cestovných máp“ preukázali, že vo vzťahoch Ruska a EÚ sa veľa nezmenilo. Už počas prvého stretnutia ruského ministra pre ekonomiku Germana Grefa a eurokomisára pre obchod Petera Mandelsona na jar 2005 vyšli najavo podstatné nezhody v rade ekonomických otázok; Rusko ignorovalo otázku o readmisii, odmietlo ratifikovať dohodu o hranici s Lotyšskom, atď.

Je možné, že stretnutia medzi lídrami EÚ a Ruskom majú demonštrovať dynamiku rusko-európskeho politického dialógu. Ale na rozdiel od ekonomickej spolupráce politické kontakty nepribližujú ruský politický systém k európskym štandardom.

Pokiaľ sa pozrieme na stav rusko-európskych ekonomických vzťahov z ruskej strany, môže tento stav vyvolať spokojnosť. Obdobie ekonomických úspechov, ktoré sa začalo v Rusku v roku 1999, sa stalo tiež obdobím rozsiahleho rastu európsko-ruských obchodných a investičných tokov. Ruský export do krajín EÚ vzrástol z 23,2 mld. USD (1998) na 104 mld. USD (2004) a import z Európy – z 43,6 mld. USD na 71,5 mld. USD (o 64 %). EÚ sa stala hlavným zdrojom zahraničných investícií do ruskej

ekonomiky. Na začiatku roka 2005 osem krajín EÚ¹ zaist'ovalo 74 % všetkých zahraničných investícií do RF [5]. Toto všetko prebieha na pozadí stagnácie rusko-amerických vzťahov. Takže je očividné, že ekonomiky Ruska a EÚ sú vzájomne veľmi tesne prepojené. Každá zo strán sa ale obáva vlastnej zraniteľnosti. V EÚ vedia o závislosti od ruských dodávok energetických surovín a to núti európskych politikov obávať sa destabilizácie politickej situácie v Rusku, alebo príchodu antizápadných síl k moci. V Rusku zas chápu fakt, že Rusko zatiaľ nemá alternatívu k európskemu trhu energetických surovín. Dvojstranné riziká a snaha riadiť ich definujú charakter politickej spolupráce. Európski politici rozumne využili chyby ruskej zahraničnej politiky na južnom Kaukaze (Gruzínsko), na Ukrajine a v Moldavsku. To vyvolalo v Moskve nejednoznačnú reakciu, keďže Kreml' uvidel v podobe EÚ geopolitického hráča a konkurenta. Takto sú dnes EÚ a Rusko blízкими ekonomickými partnermi, ktorí sú jeden pre druhého životne dôležití, ale nedisponujú dôležitými nástrojmi pre vzájomný politický vplyv.

Pokiaľ pozorujeme ruskú zahraničnú politiku, tak vidíme, že Rusko s jeho silnými štátnickými tradíciami a ostrým pocitom suverenity kladie zvláštny dôraz na medzištátne vzťahy. Vzťahy s Bruselom ruské vedenie berie ako vynútenú potrebu a duplikuje ich bilaterálnymi vzťahmi so samostatnými členskými krajinami EÚ.

Podpísanie „cestovných máp“ ale nebolo až takým pozitívnym krokom, ako sa deklaruje. Európski politici podpísali dokument, ktorý ciele definuje veľmi abstraktne a bez termínov realizácie, bez zodpovednosti za dodržiavanie stanovených krokov a mechanizmov kontroly ich plnenia. Moskovské dohody sa majú stať preambulou buď k prolongácii Dohody o partnerstve a spolupráci (ktorej platnosť vyprší v roku 2007), alebo k uzavretiu novej dohody.

Rusko a USA

Moskva a Washington si akoby načrtli priestor, ktorého hranice sa snažia neprekračovať. Navonok vyzerá všetko ako zvyčajne – známa triáda na programe rusko-amerických vzťahov: medzinárodný terorizmus, šírenie ZHN, energetický dialóg. Ako prvý narušil tento obraz fakt predaja protivzdušných systémov „Tor“ Iránu. Hlavný problém je ale v tom, že v súčasnosti absentuje progres vo

¹Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko, Cyprus, Holandsko, Luxembursko, Švédsko a Rakúsko – pozn. aut.

všetkých troch bodoch. Vytvára sa pocit, že existuje pokrok vo vzájomnom porozumení ohľadom jadrového štatútu Iránu. Najpopulárnejšia téma bilaterálnej spolupráce – spolupráca s USA v sfére energetiky – je zmrazená a predovšetkým preto, lebo Rusko nedovolí americkým spoločnostiam ašpirovať na seriózne podiely pri získavaní ruských energetických surovín a ich tranzite.

Obe strany už nedokážu skryť fakt vzájomného zadržovania. Prakticky od Čierneho mora až po strednú Áziu sa vytvára zóna rusko-amerického súperenia. Toto súperenie je vyložené asymetrické, keďže záujmy strán, ich zdroje a stávky, ktoré sú ochotné urobiť, sa veľmi odlišujú. Ale súperenie jednoznačne dominuje a tým ostáva čoraz menej priestoru pre spoluprácu. Strany si konkurujú predovšetkým v otázke Iránu. Pre Rusko je Irán najmä ekonomickým komponentom zahraničnej politiky. Rusko veľmi dobre chápe, a aj to deklaruje, že Irán nesmie vlastniť ZHN. A snaží sa pre to urobiť naozaj všetko. Veľmi dôležitou iniciatívou Ruska pri riešení iránskej jadrovej krízy bol návrh na vytvorenie spoločného rusko-iránskeho podniku pre obohacovanie uránu na území Ruska.

Rusko neskrýva svoju snahu o vytlačenie USA z priestoru bývalého ZSSR. Využívanie ŠOS pri vytlačaní USA zo strednej Ázie predstavuje len jeden politický smer pri zadržovaní amerického globalizmu. V samotnej ruskej elite určitý čas existovali dve alternatívy pre zaistenie stability na postsovietskom priestore. Jedna možnosť vychádzala zo snahy Moskvy o prevzatie úplnej zodpovednosti za tento región. Prívrženci druhej možnosti uznávajú, že Rusko nemá dost' síl, aby mohol niesť plnú zodpovednosť. Aby sa zaplnilo vákuum, je potrebné spolupracovať so Západom, v prvom rade s USA. USA a Rusko dokonca 24. mája 2002 schválili Spoločnú deklaráciu o nových strategických vzťahoch, v ktorej uznali existenciu spoločných záujmov pri zaistení stability strednej Ázie a južného Kaukazu. V súčasnosti môžeme konštatovať, že si Rusko zvolilo prvú možnosť.

Energetický sektor v ruskej zahraničnej politike

Štatút Ruska ako významného dodávateľa energií a paliva sa sformoval relatívne nedávno a stal sa možným vďaka rastu dopytu po rope a plyne vo svete. Obzvlášť sa to týka zemného plynu, kde o Rusku môžeme hovoriť ako o globálnom hráčovi.

V roku 2005 sa Rusko a ruské spoločnosti angažovali predovšetkým v nasledovných oblastiach.

Na prvom mieste sa nachádza východný región. Počas summitu Organizácie ázijsko-tichomorskej ekonomickej spolupráce (19. november 2005) v Pusane Rusko dalo najavo, že sa bude snažiť o vybudovanie bližších vzťahov s ázijskými krajinami v energetickej sfére. Mnohé krajiny vyjadrili záujem o ruskú iniciatívu. Pokiaľ máme spomenúť neúspechy Ruska, tak sem musíme zaradiť neúspech „plynového útoku“ na Južnú Kóreu: kórejskí kolegovia Gazpromu odmietli podpísať rámcovú zmluvu o výstavbe plynovodu a dodávkach siet'ového plynu z Ruska do Kórey. Rusko si všetko vynahradiť v Japonsku počas návštevy ruského prezidenta 21. novembra 2005. Tu bola uzavretá rámcová Zmluva o spolupráci medzi Gazpromom a Agentúrou pre prírodné zdroje a energetiku Ministerstva ekonomiky, obchodu a priemyslu Japonska. Tá predpokladá možnosť preskúmania otázky dodávok ruského zemného plynu a taktiež otázky využitia japonských technológií, stavebných materiálov či využitia japonských skúseností v oblasti výrobných technológií syntetického kvapalného paliva (*gas-to-liquids*). Zmluva tiež predpokladá spoluprácu pri investičných projektoch japonských spoločností pre získavanie uhl'ovodíkových zdrojov na východe Ruska a pri investíciách Gazpromu v Japonsku, vytvorenie spoločných podnikov pre výrobu vybavenia a materiálov pre ropno-plynárenský priemysel Ruska. [2]

V dňoch 22 – 24. novembra 2005 navštívil ruský minister zahraničia Sergej Lavrov Maghrib. Počas návštevy Alžírka, Maroka a Tunisu boli prerokované aj energetické otázky. Zvláštnu pozornosť si vyžaduje návšteva ruského ministra v Alžírsku, keďže táto krajina je po Rusku druhým najväčším dodávateľom plynu do Európy. Ako oznámil Kommersant, ruské spoločnosti (Rosneft', Zarubežneft', Sojuzneftegaz, Zarubežneftegaz) plánujú získať exkluzívne práva na osvojenie alžírskych ropných a plynových nálezísk mimo tendrov. Návštevu Lavrova v Maroku sprevádzal záujem ruských spoločností o projekt výstavby plynovodu z Alžírka do Európy cez územie Maroka. Vzhľadom na to, že Rusko sa počas posledných rokov stalo hlavným dodávateľom ropy (spoločne so Saudskou Arábiou) do krajiny, je účasť ruských spoločností na spomínanom projekte vítaná. Prekáža ale marocko-alžírsky konflikt kvôli Západnej Sahare.

Tretím vektorom ruskej energetickej politiky je Ukrajina, kde došlo na prelome rokov 2005/2006 k značnej kríze v oblasti dodávok plynu. Počas posledných piatich rokov sa cena na ruský plyn pre Ukrajinu nemenila a predstavovala 50 USD za 1 000 m³. Za tento istý čas sa ceny plynu na európskom trhu takmer zdvojnásobili. Trhová cena plynu pre Ukrajinu vypočítaná podľa metódy *net back* (cena plynu na „základnom“ odbytovom trhu mínus výdavky na dopravu) činila okolo 160 USD. Ukrajina trvala na tom, že nízke ceny sú adekvátne, keďže práve cez jej územie prechádzal hlavný objem ruského plynového exportu. Rusko ale trvalo na tom, že Ukrajina musí platiť za plyn viac a dostávať od Ruska peniaze za tranzit. Na prechode na „živé peniaze“ a zvýšení ceny na tranzit sa ukrajinská delegácia dohodla ešte v marci 2005 v Moskve. Rusku to vyhovuje, keďže tento prechod urobí ruské dodávky plynu do Európy transparentnejšími. Až do konca roka 2005 sa strany nemohli dohodnúť na konkrétnych cenách. Proces zvýšenia cien plynu nasledoval aj v Moldavsku, Gruzínsku, Arménsku a Azerbajdžane.

Globálna stratégia Gazpromu

Rok 2005 bol veľmi bohatý na významné udalosti v plynárenskej sfére. Patrí sem získanie kontrolného balíka akcií Gazpromu štátom, kúpa spoločnosti Sibneft' Gazpromom, uzatvorenie dohody o výstavbe severoeurópskeho plynovodu, liberalizácia akcií spoločnosti, plynový konflikt s Ukrajinou a iné. Počas minulého roka deklaroval stratégiu transformácie na ropno-plynárenskú spoločnosť svetovej úrovne. Začal sa globálny útok ruských energetických spoločností a najmä Gazpromu, ktorý bude pokračovať aj počas tohto roku.

Podľa slov Alexeja Millera je strategickou úlohou Gazpromu zaistenie dlhodobého rastu hodnoty spoločnosti. Tento cieľ je prirodzený pre akúkoľvek obchodnú štruktúru akejkoľvek úrovne. V roku 2005 sa kľúčovým krokom v tomto smere stala liberalizácia akcií Gazpromu. Za prvé dva týždne roku 2006 kapitalizácia spoločnosti vzrástla o 40 mld. USD a k 12. januáru predstavovala vyše 200 mld. USD (k 6. máju 2006 prevýšila 300 mld. USD) [7]. Túto aktivitu investorov zaistili úspechy Gazpromu v oblasti nákupu nových aktív, nárastu tranzitných možností a prispôsobenia k reáliám liberalizácie európskeho plynového trhu.

Gazprom vedie zložitú hru, ktorej podstata tkvie v tom, aby pri zachovaní výhody prirodzeného monopolu získal maximálny prístup k liberalizujúcemu sa európskemu plynovému trhu. Hlavné piliere jeho stratégie sú **zvýšenie ceny plynu** pre spotrebiteľov (ako vo vnútri krajiny, tak aj mimo nej); **voliteľná reforma plynového trhu** v Rusku na pozadí **liberalizácie plynového trhu** v EÚ; **diverzifikácia energetického biznisu** a konečných produktov výroby; **minimalizácia tranzitných rizík** (kúpa tranzitných kapacít, budovanie nových plynovodov); **výmena aktív** (vstup na trh predaja plynu konečným spotrebiteľom výmenou za prístup zahraničných spoločností k ťažbe plynu v Rusku).

Zvýšenie ceny plynu

Po prvé, Gazprom zvyšuje a bude naďalej zvyšovať ceny plynu pre ruských spotrebiteľov. Pre Gazprom ako komerčnú štruktúru je trh jednotný: čiže nie je dôležité „kto platí“, dôležité je „koľko platí“. Práve tu sa nachádza prvý fundamentálny rozdiel medzi korporatívnymi záujmami Gazpromu a záujmami Kremľa. Komerčnej spoločnosti nemôže vyhovovať situácia, pri ktorej musí predávať 50 % svojho tovaru za znížené ceny. Je očividné, že Gazprom by sa chcel zbaviť tohto bremena. Pre Kremľ je lacný plyn na vnútornom trhu jedným z ekonomických pilierov moci.

Po druhé, lacný plyn bol počas mnohých rokov prvkom zahraničnopolitickej stratégie v postsovietskom priestore. To, že nezaistil proruskú orientáciu mnohých bývalých sovietskych republík, neznamená, že tento nástroj bol zlý, ale súvisí to s tým, že jeho využívanie nebolo podporené efektívnymi krokmi v politickej a ekonomickej oblasti. Inými slovami, lacného plynu nebolo dost' na to, aby zachoval politickú dominanciu Ruska. Ruských susedov nezaujímalo Rusko, ale ruský plyn.

V súčasnosti sa situácia vyrovnáva. Politický prvok tvorby ceny plynu ustupuje do úzadia, a v niektorých prípadoch prakticky úplne mizne. Potvrdzujú to plány Gazpromu týkajúce sa zvýšenia ceny plynu pre Arménsko a Bielorusko, nehľadiac na spojenecký štatút týchto štátov vo vzťahu k Rusku. Gazprom tým zhadzuje ďalšie bremeno, ktoré súviselo s využívaním jeho tovaru ako nástroja zahraničnej politiky.

Liberalizácia plynového trhu v Rusku

Druhý pilier stratégie Gazpromu predstavuje rozšírenú expanziu na trh EÚ. Práve s týmto súvisí väčšina krokov Gazpromu v procese reformovania plynárenského priemyslu v samotnom Rusku. V súčasnosti, keď sú európske národné plynárenské monopoly oslabené, Gazprom disponuje dobrými možnosťami pre konkurovanie iným dodávateľom na európskom trhu. Od roku 1998 môžeme pozorovať neustály rast exportu ruského plynu do EÚ.

Európski konkurenti Gazpromu sú zainteresovaní v tom, aby im nekonkuroval monopol, ale niekoľko ruských spoločností, ktoré sa budú nachádzať doma v takom istom postavení, ako sa nachádzajú európske spoločnosti. Preto EÚ tak trvá na liberalizácii plynárenskej sféry v Rusku. Časť navrhovaných opatrení je pre Gazprom výhodná, časť nie. Vyššie som písal, že záujem Gazpromu vychádza z toho, aby sa zachoval ako monopol. Tým pádom sa v Rusku realizujú len tie opatrenia, ktoré neprotirečia tomuto záujmu spoločnosti.

Najprotirečivejším prvkom reformy je už spomínané zvýšenie vnútorných cien plynu. Druhý prvok reformy plynového priemyslu v Rusku predstavuje rozdelenie konkurenčných a prirodzene monopolových sfér činnosti Gazpromu. Tento návrh je založený na európskej skúsenosti s reštrukturalizáciou národných plynárenských monopolov a vytvorením konkurenčného trhu s účasťou množstva plynárenských spoločností na území EÚ. To isté sa navrhuje pre Rusko. Avšak túto časť reformy nie je možné zrealizovať, keďže nevyhovuje Gazpromu ani štátu. Môžeme konštatovať, že zatiaľ sa reformovanie plynárenskej sféry v Rusku ohraničilo len liberalizáciou trhu akcií najväčšej spoločnosti a prijatím rozhodnutia o postupnom zvyšovaní cien za plyn v Rusku.

Diverzifikácia energetického biznisu a minimalizácia tranzitných rizík

Najvýznamnejšou udalosťou v sfére nákupu aktív Gazpromom bola kúpa 75,6 % akcií akciovej spoločnosti Sibneft' v septembri 2005. Podstata tohto obchodu tkvie v zvyšovaní ropných aktív Gazpromu a vyrovnávaní ich pomeru s plynárenskými aktívami. Okrem toho Gazprom plánuje radikálne rozšíriť svoju prítomnosť aj v elektroenergetike.

Dôležitou udalosťou v roku 2005 sa stalo aj podpísanie Dohody o výstavbe Severoeurópskeho plynovodu, ktorý pôjde po dne Baltského mora, 8. septembra v Berlíne. Neskôr v súlade s dohodou partneri vytvorili spoločný nemecko-ruský podnik North European Gas Pipeline Company, kde Gazpromu patrí 51 % a spoločnostiam „BASF“ a „E.ON“ po 24,5 %. Pre Rusko je tento projekt veľmi dôležitý, keďže umožní znížiť závislosť exportu ruského plynu od tranzitných štátov, ušetriť Gazpromu financie (nebude musieť platiť za tranzit), a zaisť nemecké investície do plynárenskej infraštruktúry. Pri plnom fungovaní plynovodu ním prejde vyše 55 mld. m³ plynu za rok, čo tvorí okolo 20 % plynových dodávok RF do Európy. Pre EÚ je to významný krok v oblasti geografickej diverzifikácie energetického importu, ktorý napomáha riešeniu jednej z prioritných úloh v rámci energetickej bezpečnosti EÚ. Práve preto bolo úsilie pobaltských krajín a Poľska o diskreditáciu plynovodu neúspešné.

Druhá známa tranzitná kauza z roku 2005 bol konflikt medzi Gazpromom a NAK Naftogaz Ukrajiny. Kvôli politickým okolnostiam sa situácia na Ukrajine podstatne líšila od situácie severoeurópskeho plynovodu. V prvom prípade politické vzťahy krajín uľahčovali riešenie ekonomických úloh Gazpromu. V ukrajinskom prípade bol podstatou problému práve politický konflikt medzi štátmi. Zvláštne historické vzťahy medzi Ruskom a Ukrajinou pridávali konfliktu sociálno-psychologický aspekt a politický boj na Ukrajine pred parlamentnými voľbami (marec 2006) ešte viac tento problém vyostroval.

Výsledkom konfliktu bolo víťazstvo Gazpromu, ktorý uzavrel zmluvy zodpovedajúce prioritám rozvoja. 4. januára 2006 bola medzi Gazpromom a Naftogazom Ukrajiny podpísaná „Dohoda o riešení vzťahov v plynárenskej sfére“, ktorou si Gazprom zaistil garantovaný tranzit cez územie Ukrajiny za fixnú cenu na 5 rokov dopredu, dosiahol prakticky dvojnásobné zvýšenie ceny plynu pre ukrajinských spotrebiteľov (z 50 USD/1 000 m³ na 95 USD/1 000 m³, pritom spoločnosť RosUkrEnergo, spoločná firma Gazpromu a rakúskej banky, fakticky predáva Ukrajine stredoázijský plyn). Okrem toho si Gazprom ponechal právo na prehodnotenie ceny plynu od 1. júla 2006. V súčasnosti je veľmi problematické garantovať budúcnosť ukrajinskej ekonomiky, ktorá jednoducho „padne“, ak si Gazprom zapýta za plyn európsku cenu. Gazprom bude mať takéto možnosti, keďže od roku

2007 bude kontrolovať celý export turkménskeho plynu. Po postavení severoeurópskeho plynovodu sa pozícia Gazpromu ešte viac posilní.

Rusko-ukrajinský konflikt vyvolal na Západe obvinenia voči Kremľu, že využíva plyn ako nástroj zahraničnej politiky. Je ale potrebné si uvedomiť, že záujmy Gazpromu ako komerčnej štruktúry a záujmy ruského štátu zďaleka nie sú vždy totožné a práve rusko-ukrajinský plynový konflikt to preukázal.

Cieľom Gazpromu nebolo potrestanie ukrajinského vedenia za proamerickú politiku. Pokiaľ sa pozrieme na konflikt pozornejšie, tak zistíme, že ukrajinské vedenie absolútne nezmenila svoju zahraničnopolitickú rétoriku a neurobilo žiadny krok v ústrety Rusku, čo sa týka politických otázok. Naopak, antiruská rétorika Kyjeva sa stupňovala. Po uzavretí zmluvy sa Gazprom uspokojil, čo je dôkazom toho, že záujmy ruskej spoločnosti ležia výnimočne v komerčnej sfére. Gazprom dosiahol svoj cieľ, zaistil stabilitu tranzitu a tým bol konflikt preňho vyčerpaný.

Predtým Gazprom ustupoval vo svojich záujmoch kvôli politickým cieľom RF v krajinách SNŠ. V súčasnosti rast cien prakticky pre všetkých spotrebiteľov v SNŠ svedčí o tom, že Gazprom plánuje zarábať na plynovom trhu SNŠ a ceny za plyn budú naďalej rásť. Ďalším dôkazom depolitizácie biznisu Gazpromu v SNŠ je fakt, že za posledné roky sa podiel krajín SNŠ v exportnej bilancii spoločnosti takmer dvojnásobne znížil, kým podiel krajín EÚ vzrástol. Je absolútne nelogické, že by Gazprom ako politický nástroj Kremľa znižoval dodávky plynu do krajín SNŠ a ohraničoval tak vplyv Ruska.

Úspechy Gazpromu v roku 2005 podstatne zvýšili investičnú príťažlivosť spoločnosti a stimulovali rast jej kapitalizácie. Kritika v médiách neovplyvnila pripravenosť investorov vkladať financie do ruskej energetiky.

Implikácie pre Slovensko

Členstvo SR v NATO a v EÚ sa musí odraziť na slovenskej zahraničnej politike v aktivizácii smerom dovnútra týchto organizácií, ako aj navonok – voči tretím štátom. Slovenské postoje k jednotlivým záležitostiam zahraničnej politiky sa museli aspoň čiastočne prispôbiť postojom ostatných členských krajín

NATO a EÚ. Tento proces však už prebieha od roku 1998 (od začiatku reálnej integrácie Slovenska do euroatlantických štruktúr), takže mnohé postoje sú už totožné.

Jednou zo zmien je aj potreba orientovať sa aj na krajiny a svetové regióny, ktoré až doteraz neboli predmetom intenzívneho záujmu zahraničnej politiky Slovenska. Toto vyplýva najmä z toho, že Slovensko sa ako člen euroatlantických štruktúr podieľa na formovaní ich politiky voči rôznym krajinám, organizáciám a regiónom, ale aj zo skutočnosti, že Slovensko pri vzťahoch s nimi v určitých momentoch zastupuje a vyjadruje politiku celej EÚ alebo NATO.

Môžeme konštatovať, že potom, ako sa SR stala členskou krajinou NATO a EÚ, slovensko-ruské vzťahy sa rozšírili o nový prvok. Išlo predovšetkým o potrebu skordinovania zahraničnopolitických pozícií s členskými krajinami NATO a EÚ a prispôbenie bilaterálnej zmluvnej základne podmienkam únie. Je možné tvrdiť, že stratégia rozvoja slovensko-ruských vzťahov (z pohľadu SR) je kompatibilná so stratégiou EÚ a okrem toho počíta aj s našimi národnými záujmami. Neboli teda potvrdené obavy ruskej strany, ktoré pramenili z toho, že vstup SR do EÚ môže mať negatívny dopad na bilaterálne obchodné vzťahy. Naopak, RF ostáva pre Slovensko dôležitým obchodným partnerom a strategickým dodávateľom energetických surovín.

Dnes môžeme jednoznačne konštatovať záujem slovenskej aj ruskej strany o budovanie korektných, transparentných a vzájomne výhodných vzťahov. Dnešné slovensko-ruské vzťahy charakterizuje absencia problémových alebo kontroverzných otázok, čo vytvára dobré predpoklady na ich ďalší rozvoj. Slovensko však nedoceňuje význam vzťahov s Ruskom ako strategickým partnerom a nedostatočne využíva možnosti presadzovania našich národných záujmov v dialógu NATO-Rusko a EÚ-Rusko.

ZDROJE

- [1] Borba s terorizmom – Rossija, Agentura.ru, <http://studies.agentura.ru/tr/russia/>, 12. 5. 2006.
- [2] Gazprom i Agentstvo prirodnyh resursov i energetiky Japonska sozdatut Koordinacionnyj komitet, ENERGOOPT, 21. 11. 2005, <http://www.energoopt.ru/work/newscompany/8915>, 30. 4. 2006.
- [3] Glavoj Dagestana stal žostkyj upravlenec, Nezavisimaja gazeta, 21. 2. 2006.

- [4] Integracia: Poisk kompromisa neobchodimo prodolžit, Buleteň Instituta stran SNG, 15. 3. 2006, <http://afnet.integrum.ru.proxy.www.merln-europe.org/artefact3/ia/ia5.aspx?lv=6&si=IOTedT2R&qu=3232&bi=1650&xi=&nd=5&tnd=0&srt=0&f=0>, 10. 5. 2006.
- [5] Osnovnyje makroekonomičeskyje pokazateli stran SNG 2005, Eastview online services, <http://udbstat.eastview.com.proxy.www.merln-europe.org/catalog/readbook.jsp?issue=474125>, 1. 5. 2006.
- [6] Predstaviteľ prezidenta v Južnom federalnom okruge sčitajet, što vlast' na juge Rossii otorvalas ot obšestva i prevratilas v zakrytiju kassu, Kavkazskij uzet 17. 6. 2005, <http://afnet.integrum.ru.proxy.www.merln-europe.org/artefact3/ia/ia5.aspx?lv=6&si=IOTedT2R&qu=3172&bi=3296&xi=&nd=1&tnd=0&srt=0&f=0>, 1. 5. 2006.
- [7] Rost kapitalizacii Gazproma svjazan s liberalizacijej rynka – Medvedev, RIAN, 12. 1. 2006, <http://pda.rian.ru/economy/company/20060112/-42979088.html>, 10. 5. 2006.
- [8] Russian military budget, <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mo-budget.htm>, 17. 4. 2006.
- [9] The Military Balance, 2005 – 2006.
- [10] Vladimír Sergejev: I opjať načinať vsjo snačala, Rossijskije vesti, 1 – 8. februára 2006, <http://www.rosvesty.ru/1806/sng?id=634&i=2>, 14. 4. 2006.

